

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Підручник

2-ге видання,
перероблене і доповнене

Львів
ЛНУ ім. Івана Франка
2023

УДК 336.7.01(477)(075.8)

Б 23

Автори:

М. Крупка, Є. Андрущак, Н. Пайтра, І. Барилюк, В. Бодаковський,
Б. Вишивана, О. Глущенко, Н. Жмурко, К. Ільїна, В. Кміть, Ю. Кудляк,
О. Микуляк, М. Мрочко, О. Підхомний, І. Приймак, Л. Яструбецька

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. *О. Колодізєв*
(Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця);
д-р екон. наук, проф. *В. Корисєв*
(Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання
економіки Міністерства економіки України);
д-р екон. наук, проф. *П. Нікіфоров*
(Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича)

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 45/3 від 30 березня 2023 року)*

Б 23   **Банківська система** : підручник / [М. Крупка, Є. Андрущак,
Н. Пайтра та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М. Крупки. – 2-ге
вид., переробл. і доповн. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. – 524 с.

ISBN 978-617-10-0830-4

Висвітлено сутність банківської системи та її роль у фінансовій системі держави. Розглянуто діяльність банківських установ як суб'єктів ринкового середовища. Відображено інструменти та методи банківського впливу на економічні ресурси та управління ризиками.

Книга є водночас теоретичним і практичним виданням, у якому використано сучасні підходи до забезпечення навчального процесу.

Для студентів, аспірантів, викладачів економічних спеціальностей, економістів-практиків.

УДК 336.7.01(477)(075.8)

ISBN 978-617-10-0830-4

© Крупка М., Андрущак Є., Пайтра Н. та ін., 2023
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	7
ЧАСТИНА I. ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.....	11
РОЗДІЛ 1. Основи функціонування банківської системи.....	11
1.1. Поняття банківської системи та принципи її функціонування	12
1.2. Структура та функції банківської системи	19
1.3. Історія розвитку банків і трансформація їхньої ролі в системі ринкової інфраструктури.....	24
1.4. Становлення банківської системи України.....	29
РОЗДІЛ 2. Еволюція поглядів на економічну роль банківництва	43
2.1. Натуралістична теорія кредиту	45
2.2. Капіталотворча теорія кредиту	46
2.3. Кейнсіанська теорія грошово-кредитного регулювання	49
2.4. Монетаристська теорія грошово-кредитного регулювання ...	52
2.5. Кейнсіансько-неокласичний синтез	55
РОЗДІЛ 3. Центральний банк в економічній системі держави.....	61
3.1. Організація та принципи діяльності НБУ	62
3.2. Функції та операції центрального банку України	71
3.3. Реалізація грошово-кредитної політики для забезпечення стабільності національної грошової одиниці ...	81
3.4. Регулювання банківської діяльності в Україні	85
РОЗДІЛ 4. Банківська система у казначейському обслуговуванні бюджетних коштів в Україні	93
4.1. Казначейське обслуговування бюджетних коштів: сутність, завдання, організація	94
4.2. Внутрішня платіжна система Казначейства	101
4.3. Економічний зміст та призначення Єдиного казначейського рахунку	107
4.4. Роль банків у процесі виконання державного та місцевих бюджетів	115

ЧАСТИНА ІІ. БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ У РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	125
РОЗДІЛ 5. Основи організації діяльності банків в Україні	125
5.1. Функції і типи банків	126
5.2. Порядок створення, реєстрації та ліцензування банків в Україні	132
5.3. Організаційна та функціональна структура комерційного банку.....	141
5.4. Реорганізація, тимчасова адміністрація і ліквідація банку	150
РОЗДІЛ 6. Діяльність банківських об'єднань	159
6.1. Причини утворення і тенденції розвитку об'єднань банків в Україні	160
6.2. Асоціації банків і саморегулювні організації на ринку банківських послуг.....	165
6.3. Банківські картелі і синдиковане кредитування.....	172
6.4. Банківсько-страхова взаємодія за умов формування нової фінансової архітектури.....	180
РОЗДІЛ 7. Взаємодія банків з іншими професійними учасниками фінансового ринку	191
7.1. Специфіка співпраці інститутів фінансового посередництва.....	192
7.2. Небанківські фінансові установи як конкуренти банків.....	199
7.3. Форми та переваги інтеграції банківського і небанківського фінансового капіталу	215
7.4. Інститути інфраструктури та забезпечення фінансового ринку як середовище банківської діяльності	220
РОЗДІЛ 8. Платіжний ринок України	231
8.1. Поняття та структура платіжного ринку України.....	232
8.2. Платіжні системи на ринку України	242
8.3. Державне регулювання платіжного ринку України	252
РОЗДІЛ 9. Банківські установи на валютному ринку України	263
9.1. Структура валютного ринку України та його учасники.....	264
9.2. Економічний зміст валюти та валютних операцій.....	272
9.3. Призначення та принципи валютного регулювання та валютного нагляду в Україні.....	285

РОЗДІЛ 10. Розвиток фінтеху в Україні та світі.....	301
10.1. Сутність поняття “фінтех” у ринковій економіці.....	302
10.2. Формування Національним банком України стратегії розвитку вітчизняного фінтеху.....	306
10.3. Динаміка впливу фінтех-індустрії на якість та вартість обслуговування клієнтів банків та фінансових посередників.....	317
ЧАСТИНА ІІІ. ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ БАНКІВСЬКОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНІ РЕСУРСИ ТА РИЗИКИ.....	329
РОЗДІЛ 11. Операції банків у ринковій економіці	329
11.1. Формування ресурсної бази банків.....	330
11.2. Організація банківського кредитування.....	338
11.3. Операції банків з цінними паперами	341
11.4. Розрахунково-касові операції банків	345
11.5. Банківські послуги	349
РОЗДІЛ 12. Ризик-менеджмент банківської діяльності.....	355
12.1. Система управління банківськими ризиками	356
12.2. Кредитний ризик.....	370
12.3. Ризик незбалансованої ліквідності	377
12.4. Процентний ризик	384
12.5. Ринковий ризик.....	387
12.6. Валютний ризик та ризики міжнародних операцій.....	390
12.7. Операційний ризик.....	394
12.8. Комплаєнс-ризик та інші нефінансові ризики	399
РОЗДІЛ 13. Управління фінансовою безпекою банківських установ	405
13.1. Сутність та значення фінансової безпеки в функціонуванні банківських установ.....	406
13.2. Класифікація загроз фінансовій безпеці банківських установ.....	411
13.3. Система управління фінансовою безпекою банківських установ.....	422
РОЗДІЛ 14. Роль інституту фінансового моніторингу у трансформації соціально-економічних функцій сучасної банківської системи.....	437
14.1. Інститут фінансового моніторингу як сучасний засіб контролю господарських операцій у глобальному економічному просторі.....	438

14.2. Висвітлення проблеми сумнівних фінансових операцій у рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду	455
14.3. Основні документи Вольфсберзької групи з питань протидії відмиванню коштів у приватному банківському секторі	465
14.4. Взаємодія підрозділу фінансової розвідки з банківською системою	473
14.5. Особливості фінансового моніторингу у банківській сфері України	479
Ключі відповідей до тестів	496
Словник термінів	499
Предметний покажчик	507
Список рекомендованої літератури	508

ВСТУП

За умов розбудови ринкової економіки, високої динамічності внутрішнього та зовнішнього середовища якість виконання державою своїх конституційних функцій та її фінансові можливості залежать від ефективності функціонування банківської системи. Сьогодні в контексті глобалізації та євроінтеграції економічних процесів важливим напрямом стратегічної політики держави є розвиток та регулювання банківської системи як одного з головних чинників соціально-економічних перетворень у країні. Водночас глибокі суперечності нинішнього цивілізаційного процесу ставлять особливі вимоги до формування стратегії розвитку України. Потрібно відкоригувати загальну спрямованість трансформації, надати їй сучасних форм, знайти такі шляхи та механізми входження у світову економіку, які б дали змогу максимально використати позитивні наслідки глобального розвитку, а також мінімізувати труднощі, пов'язані з адаптацією національної економічної системи до закономірностей розвитку світового господарства.

Упродовж останніх років в Україні досить активно відбувається процес гармонізації національних стандартів освіти з міжнародними, особливо в контексті європейської інтеграції та сучасних викликів і реалій функціонування ЗВО України. Це стосується як освітньо-наукової сфери загалом, так і зростаючих теоретичних та практичних потреб забезпечення всіх спеціальностей, у тому числі фінансово-економічних, у формуванні цілісного уявлення трансформаційних змін в економіці України та її суспільному житті. При підготовці другого видання підручника, згідно з удосконаленням навчальної програми дисципліни "Банківська система", були внесені зміни в структуру підручника.

Однією із вагомих ініціатив Міністерства освіти і науки України у підготовці фахівців за спеціальністю 072 – "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок" є безперервне уточнення переліку нормативної частини дисциплін для навчального плану на освітньо-кваліфікаційному ступені "бакалавр" і "магістр". Зокрема, для бакалаврів у перелік нормативних уведено такі дисципліни: "Грошово-кредитні системи країн світу", "Податкова система", "Фондовий ринок, біржова та депозитарна діяльність", "Банківська система", "Бюджетна система", "Міжнародні валютно-кредитні відносини та віртуальні активи" тощо. Це й зрозуміло, адже фінансово-кредитна сфера відіграє головну роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни.

Розвиток банківської системи є одним із пріоритетних напрямів реформування української економіки, вагомим чинником вирішення нагальних соціально-економічних проблем держави, розвитку фінансового ринку, зростання інвестиційної активності суб'єктів господарювання і добробуту громадян. Як відомо, в умовах сучасної економіки перемагають ті учасники ринку, які забезпечують правильне управління рухом фінансових ресурсів і капіталів, що є в їхньому розпорядженні, та пошук додаткових резервів їхнього зростання. Щоб організувати ефективне управління, необхідно добре знати теорію й практику банківської справи (банківництва). Тобто розвиток ринкових відносин в Україні неможливо уявити без активної участі висококваліфікованих фахівців у сфері фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку, які мають глибокі теоретичні знання та добротну практичну підготовку.

“Банківська система” – синтетична дисципліна, яка поєднує різні аспекти таких дисциплін, як: “Економічна теорія”, “Гроші і кредит”, “Фінанси”, “Фінанси підприємств”, “Фінансовий і управлінський облік”, “Статистика”, “Економіка підприємств”, “Менеджмент”, “Страхування”, “Фондовий ринок”, “Біржова та депозитарна діяльність”, “Економічний аналіз”, “Інвестування” тощо. Цей навчальний курс посідає важливе місце серед інших дисциплін та потребує новітнього навчально-методичного забезпечення.

Метою підготовленого підручника є розкриття теорії, методології, практичного інструментарію ведення банківської діяльності у комплексному взаємозв'язку з позицій забезпечення сталого економічного розвитку економіки.

У оновленому підручнику викладені матеріали дають можливість студентам ознайомитися з розвитком фінансової науки, а також з особливостями функціонування банківської системи та засвоїти програму цієї дисципліни, з урахуванням причинно-наслідкових змін, що відбуваються в економіці України. Підручник містить 14 тем, які висвітлено у трьох розділах. Матеріал наведено з урахуванням найновіших надбань світової та вітчизняної науки і практики у відповідній сфері, а також запропоновано навчальну та наукову літературу з цієї проблематики. Під час написання підручника використовували наукові напрацювання авторського колективу, матеріали для проведення лекцій, різноманітні фахові літературні джерела, законодавчі й нормативні документи, що регулюють фінансово-кредитну діяльність в Україні та світі.

Структура підручника зумовлена системним підходом до вивчення проблем банківського сектору. Перша частина присвячена теоретич-

ним основам функціонування банківської системи, які викладено з позицій ресурсних та інституційних чинників діяльності банків. Її зміст збагачено аналізом історичних етапів розвитку поглядів на економічну природу та суспільну роль банківської системи. Висвітлено роль і місце банків у системі державних фінансів з погляду організації грошових та бюджетних відносин у національній економіці.

У другій частині банки розглянуто як невід'ємні інститути сучасного ринкового середовища. Розкрито системоутворювальні взаємозв'язки банківських установ, а саме: названо особливості діяльності банків як учасників асоціацій, картелів і трестів, проаналізовано взаємодію банків з іншими професійними учасниками фінансового ринку. Охарактеризовано особливості та подано тенденції розвитку платіжних систем за умов поширення новітніх інформаційних технологій. Звернуто увагу на глобальний характер сучасної банківської системи та оцінено вплив цього феномена на економіку України.

У третій частині конкретизовано інструменти та методи діяльності банків. Проаналізовано широкий спектр актуальних банківських продуктів і послуг. Висвітлено ризик-менеджмент діяльності банків як ключову підсистему управління їхньою діяльністю. Розглянуто принципи реагування на критичні загрози безпеці банківських установ. Зазначено роль інституту фінансового моніторингу як чинника посилення регуляторних функцій банків у системі сучасних суспільних відносин.

Сформована структура підручника дає змогу охопити найактуальніші проблеми банківської системи та забезпечує логічну послідовність їхнього розкриття в навчальному процесі. Акцентовано увагу на методологічних підходах до усестороннього аналізу й оцінки чинників зовнішнього та внутрішнього середовища і формування комплексної стратегії як основи ефективного функціонування банківської системи. Водночас достатньо кваліфіковані фахівці можуть ознайомитись з окремими частинами підручника без прочитання попередніх параграфів.

До кожного розділу підручника подано перелік тестових завдань, запитання для самоконтролю, які допоможуть глибше засвоїти матеріал. Робота з підручником буде ефективною в поєднанні з уважним і осмисленим вивченням відповідних законодавчих і нормативно-правових документів, навчально-методичної та періодичної літератури.

Книга стане в пригоді студентам не лише фінансово-економічного профілю, а й інших спеціальностей, магістрам, аспірантам, широкому читацькому загалу, який цікавиться проблематикою банківського сектору у трансформаційній економічній системі України.

Структура підручника така:

Частина	Розділи	Автори
Частина I Основи функціонування банківської системи	Розділ 1. Економічні та інституційні основи банківської системи України	М. Крупка, Н. Пайтра
	Розділ 2. Еволюція поглядів на економічну роль банківництва	М. Мрочко, К. Ільїна
	Розділ 3. Центральний банк в економічній системі держави	М. Крупка, Є. Андрущак
	Розділ 4. Банківська система у казначейському обслуговуванні бюджетних коштів в Україні	І. Приймак, В. Кміть
Частина II Банківські установи у ринковому середовищі	Розділ 5. Основи організації діяльності банків в Україні	Н. Пайтра
	Розділ 6. Діяльність банківських груп, асоціацій, картелів, трестів	Н. Пайтра, І. Барилюк
	Розділ 7. Взаємодія банків з іншими професійними учасниками фінансового ринку	О. Микуляк
	Розділ 8. Платіжний ринок України	Б. Вишивана
	Розділ 9. Банківські установи на валютному ринку	Н. Жмурко, В. Бодаковський
	Розділ 10. Розвиток фінтеху в Україні	Н. Пайтра
Частина III Інструменти та методи банківського впливу на економічні ресурси та ризики	Розділ 11. Операції банків у ринковій економіці	Є. Андрущак
	Розділ 12. Ризик-менеджмент банківської діяльності	Н. Пайтра, Ю. Кудряк
	Розділ 13. Управління фінансовою безпекою банківських установ	Л. Яструбецька
	Розділ 14. Роль інституту фінансового моніторингу у трансформації соціально-економічних функцій сучасної банківської системи	О. Підхомний, О. Глушенко

Автори висловлюють глибоку подяку рецензентам – професорам О. Колодізеву, В. Корнеєву та П. Нікіфорову, а також співробітникам кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка за допомогу в підготовці цього підручника. Усі побажання та зауваження просимо надсилати за електронною адресою: finance_franko@ukr.net або 79008, м. Львів, проспект Свободи, 18, економічний факультет, кафедра фінансів, грошового обігу і кредиту.

Навчальне видання

**КРУПКА Михайло Іванович,
АНДРУЩАК Євгенія Михайлівна,
ПАЙТРА Наталія Григорівна та інші**

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА

Підручник

*2-ге видання,
перероблене і доповнене*

Редактор *Р. П. Спринь*
Комп'ютерне верстання *Н. М. Лобач*
Обкладинка *В. О. Рогана*

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 42,2. Тираж 300 прим. Зам.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3059 від 13.12.2007 р.

Видруковано у книжковій друкарні "Коло",
вул. Бориславська, 8, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 498 від 20.06.2001 р.